

SZEMLE

Bauko János, Társadalom és névhasználat

Magyar névtani kutatások Szlovákiában

Magyar Névtani Értekezések 8. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE BTK
Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, 2019. 228 lap

A magyar névtani kutatások a legkorábbi időktől kezdve tekintettel voltak a társadalom és a névhasználat közötti gazdag kapcsolatrendszerre, ugyanakkor e szempont szisztematikus vizsgálatok fókuszába csupán a legutóbbi néhány évtizedben került. A határon túli kutatók igazodva a Trianon után más országokba került magyarok lakta területek sajátos helyzetéhez előszeretettel fordulnak a tulajdonnevek társadalmi működésének kérdése felé, és sajátos témákkal, kérdésfelvetésekkel gazdagítják a magyar szocioonomasztikai vizsgálatokat. BAUKO JÁNOSnak a szlovákiai magyar névtani kutatásokba betekintést nyújtó kötete is e szempontgazdagságról tanúskodik.

A szerző a kiadványban – melynek előzménye habilitációs értekezésként született meg 2017-ben – a névtudomány témaköréből írott tanulmányainak átdolgozott változatát adja közre. A kötet tíz tematikusan összefüggő, a társadalom és a névhasználat kapcsolatához különböző aspektusok felől közelítő fejezetből áll. BAUKO JÁNOS az Előszóban (9–14) monográfiáját az onomasztika stúdiumokat látogató egyetemi hallgatók mellett a tulajdonnevek világa iránt érdeklődő nagyközönségnek is ajánlja.

Az első fejezetben (15–26) a szerző áttekinti azokat a vélekedéseket, amelyek a névtanban a tudományok rendszerében elfoglalt helyét illetően fogalmazódtak meg. Az onomasztika nyelvészeti vonatkozásainak fontossága mellett a tudományterület interdiszciplináris jellegére is ráirányítja az olvasó figyelmét. A *szocioonomasztika* terminus meghatározását követően felsorolja, majd röviden ismerteti a részdiszciplína kutatási területeit: a névpolitika, a névtervezés, a kisebbségi névhasználat, a névváltoztatás, a névkontaktológia, a névdivat, a névattitúd mellett a névhasználat és az életkor, nem, felekezet, társadalmi rétegek, csoportok stb. közötti összefüggések vizsgálatára tér ki a szerző.

BAUKO JÁNOS a második fejezetben (27–50) a szlovákiai névtani kutatások berkeibe vezeti be az olvasót. Ebben az egységben a szlovákiai onomasztika tudománytörténeti előzményeit – mely a felvilágosodás korától napjainkig tartó időszakot ölel fel – tekinthetjük át, majd a névtudományi konferenciákról olvashatunk röviden. A fejezet további részében a két ősi tulajdonnévfajta közül főképpen a személyneveket, majd a helyneveket s végül az egyéb tulajdonnévfajtaikat (pl. üzlet- és cégnevek, kutyanevek, autónevek stb.) vizsgáló publikációkat ismerteti a szerző. Kiemelendő, hogy nem csupán a monografikus munkákra, hanem a témával összefüggő tanulmányokra is részletesen kitér. Befejezőképpen a szlovákiai magyar névkutatás feladatairól olvashatunk: BAUKO fontosnak látja többek között a névgyűjtések során az adatközlők által adott névmagyarázatok digitalizálását, melytől a névtan és a dialektológia közötti együttműködés erősödését várja. A határon túli és a hazai

névkutatók szakmai kapcsolattartását, a névtani tanácskozások gyakoribbá tételét – határon belüli és kívüli helyszíneken egyaránt – ugyancsak szorgalmazza.

A magyar és a szlovák névtani terminológia összevetésére a harmadik fejezetben kerül sor (51–62). A szerző ehelyütt felhívja az olvasó figyelmét egy alapvető terminológiai különbségre: a magyar névtudományra a belső keletkezésű terminusok, a szlovák (szláv) névtanra pedig az idegen eredetű szakszavak használata a jellemző (54). Az alfejezet bővelkedik a terminus technikusokban: a szerző által ismertetett több tucatnyi terminus közül néhány egészen differenciált fogalmat jelöl, s terjedelméből, szóalkotási módjából adódóan az alapvetően belső keletkezésű szakkifejezésekhez szokott szem számára kissé szokatlannak mondható. BAUKO JÁNOS azokat a személyneveket például, melyek étel- és italnévből származnak, illetve az étkezéssel, italozással, gasztronómiával kapcsolatosak, *gasztroantropónimák*-nak, a hegy- vagy sziklamászó utak neveit pedig *orohodonimák*-nak nevezi. E terminusok vitathatatlan előnye ugyanakkor, hogy idegen eredetű szakszavaként más nyelvekben is könnyen használatba vehetők.

A szlovákiai magyarság nyelvhasználatára kisebbségi nyelvi helyzetéből adódóan a kettős személynév-, helynév- és intézménynév-használat jellemző. A kötet további fejezetei témájuk tekintetében szorosabban összefüggnek, ugyanis az alegységek egy-egy gyakorlati aspektust középpontba állítva kapcsolódnak a kisebbségi névhasználat témaköréhez.

A Kisebbségi névpolitika Szlovákiában a rendszerváltozás utáni időszakban (63–70) címet viselő negyedik fejezetben a szerző történelmi kontextusba ágyazva vázolja fel az ország névpolitikai helyzetét, majd a Szlovákia 1993-as megalakulását követően keletkezett névtörvényeket (a személynévhasználatot szabályozó 1993/1994. évi, a helynévhasználatról szóló 1994. évi s végül az intézménynevek megnevezését szabályozó 2003. évi jogszabályokat) ismerhetjük meg részletesebben. A fejezet egyúttal arra is ráirányítja a figyelmet, hogy a kisebbségi névhasználat az 1990-es évekig a szlovák nyelvtörvényekre hivatkozva milyen erős korlátozás alá esett. Ezzel összefüggésben születtek a *táblaháború* és a *névháború* kifejezések. Az egység végén a kisebbségi névhasználatot támogató európai dokumentumok rövid ismertetése történik meg.

A mongráfia ötödik fejezete (71–90) a tulajdonnevek standardizálásával, továbbá az anyanyelvi névtervezéssel foglalkozik. Ez utóbbi tevékenységnek fontos területe a névhatártalanítás, amely a határon túli tulajdonnevek használatának fokozatos kiterjesztését, mind Magyarországon, mind pedig az utódállamokban elfogadható és használható kodifikációját szorgalmazza. BAUKO JÁNOS munkája több pontján is említést tesz a szlovákiai magyar települések hivatalainak eljárás módjáról, miszerint a keresztnévek bejegyzésekor a MILAN MAJTÁN–MATEJ POVAŽAJ (1998) szerzőpáros által írott Vyberte si meno pre svoje dieťa ('Válasszon keresztnévet gyermekének') című névkönyvet használják segédeszközként (72, 82, 110, 128). Ő maga hasonló gyakorlati felhasználásra szánja az általa tervezett, előkészületben lévő magyar–szlovák keresztnévtárat, melynek fontos jellemzője, hogy – a fent említett névtárral szemben – tekintettel van a kisebbségi névhasználatra is. A készülő kötet tartalmáról és felépítéséről ugyanebben a fejezetben olvashatunk.

A hatodik fejezet (91–108) első fele elméleti jellegű. A szerző itt számba veszi a tulajdonnév funkcióit, kiemelt figyelmet szentelve az etnikai identitásjelölő funkciónak. A fejezet második részében egy empirikus attitűdvizsgálat igen izgalmas és érdekes eredményeibe nyerünk betekintést. A nyitrai egyetemisták (elsősorban saját személynevükre vonatkozó) névattitűdjét vizsgáló felmérés 2002-ben és 2008-ban, csaknem 300 hallgató

bevonásával készült. Az esettanulmány tanulsága szerint a család- és a keresztnevek, valamint a becenevek és a ragadványnevek iránt pozitív és negatív attitűd egyaránt megmutatható, s a negatív viszonyulást igen gyakran a szlovák eredetű családnév, valamint női névviselek esetében az anyakönyvezett családnévhez kapcsolódó -ová névformáns okozza.

A keresztnévdívat változása Szlovákiában címet viselő hetedik fejezet (109–128) igen érzékletesen világít rá arra az általános nyelvészeti jelenségre, miszerint a nyelven kívüli változások (az államhatárok megnyitása, a migráció felerősödése, a ki- és bevándorlás, a külföldi munkavállalás stb.) erős befolyással lehetnek a több évszázada uralkodó névadási hagyományokra. Az utóbbi évtizedekben a fent említett körülmények hatására a szlovákiai rendszerváltozás előtt ismétlődő s ennek okán nagy megterheltségű nevek helyett a névadók körében sokkal inkább kedvelté váltak a különleges hangzású, egyedi keresztnevek. Ezzel párhuzamosan egyre több becenév vált anyakönyvezhetővé keresztnévként, s így a bejegyzett keresztnevek száma megnövekedett. A nyelven kívüli változások tehát végső soron névrendszerbeli elmozdulásokat vontak maguk után.

A nyolcadik fejezetben (129–136) a szerző a szlovákiai magyarok személynévhasználatában rejlő kontaktusjelenségeket tárja fel. A család- és a keresztnevek, valamint a bece- és a ragadványnevek köréből hozott példái alapján megállapítja, hogy a magyar–szlovák kétnyelvű környezetben a szlovákiai magyarok a kommunikációs helyzettől függően választják ki egyik vagy másik nyelvből a megfelelőnek ítélt tulajdonnévformát. Magyar nyelvű kontextusban a magyar névformákat használják, míg a szlovák nyelvet elváró – főként hivatalos – szituációkban a szlovák névformákat részesítik előnyben.

A kilencedik fejezet (137–156) a Kétnyelvűség és névszemiotikai tájkép címet viseli. A képekkel is gazdagon illusztrált egység a kétnyelvűség és a nyelvi tájkép szerves részét alkotó névszemiotikai tájkép fogalmi meghatározásával indul. Ez utóbbi fogalmat BAUKO JÁNOS az alábbiak szerint adja meg: a *névszemiotikai tájkép*-et a névtáblákon, a köztereken lévő feliratokon, különböző felületeken (pl. falfelületeken, sírköveken, plakátokon, táblákon) szereplő tulajdonnevek, valamint a nevekre utaló, neveket kísérő extralingvális jelek (pl. embléma, fénykép, rajz, szobor) alkotják. Ezzel összefüggésben a szerző arra a kérdésre keresi a választ, hogy a magyarlakta településeken a vizuális nyelvhasználatban milyen mértékben jutnak érvényre a kisebbségi nyelvi jogok, megjelenik-e az anyanyelvi névhasználat. A fejezet tulajdonnévfajta szerinti (személynév-szemiotikai, helynév-szemiotikai, intézménynév-szemiotikai) vizsgálatának eredménye szerint mindhárom tulajdonnévfajta köréből tudunk példát hozni egynyelvű szlovák (pl. cégereken, intézménynévtáblákon), egynyelvű magyar (pl. a temetők sírfeliratain, emléktáblákon) és kétnyelvű (pl. a településnévtáblákon, magyar nyelvű tanintézmények névtábláin) névhasználatra is. BAUKO JÁNOS megállapítja, hogy Szlovákia magyarlakta területein öröndetes módon erősödik a magyar nyelv vizuális megjelenése (139–140).

A kötet tizedik fejezetében (Magyar–szlovák hegynévpárok a Magas-Tátrában, 157–174) a *hegynév* fogalmán és a hegyrajzi köznevek körének áttekintését követően a szerző röviden összefoglalja az alapvetően négy nyelvű (magyar, szlovák, német, lengyel) magas-tátrai helynevek szakirodalmát. A fejezet terjedelmesebb, második alegységében magyar–szlovák nyelvű hegynévpárokat (pl. *Fehér-víz-völgy* ~ *Bielovodská dolina*, *Katlan-völgy* ~ *Kotlina*) von tipológiai vizsgálat alá. BAUKO rendszerezésében a hegynévpárokat a névadás indítéka alapján két csoportba, a mindkét nyelvben azonos névadási indíték alapján létrejött, valamint az egyes nyelvekben eltérő névadási indíték alapján keletkezett

hegynevek csoportjába sorolja. A fejezet végén az interneten és az egyéb írott forrásokban megjelenő hegynevekről is említést tesz.

A kötetet magyar, szlovák és angol nyelvű összefoglaló, valamint tekintélyes, csaknem félszáz oldalas irodalomjegyzék zárja, mely a témakörbe vágó – magyar és nemzetközi – névtani bibliográfiát tartalmazza. BAUKO JÁNOS monográfiája – egyéb érényei mellett – ezzel is hasznos kiindulópontul szolgálhat a téma iránt érdeklődők számára.

E. NAGY KATALIN
Debreceni Egyetem

Kugler Nóra, Az összetett mondat

ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018. 139 lap

1. KUGLER NÓRA egyetemi tankönyvnek készült *Az összetett mondat* című munkája a 2017-ben az Osiris Kiadónál megjelent funkcionális kognitív nyelvészeti kézikönyv, a *Nyelvtan idevágó*, ugyancsak a szerző által jegyzett 4. fejezetén alapul. Ezt szerkezeti felépítésük hasonlósága is jól mutatja, de a jegyzetül és gyakorlókönyvként is szolgáló munka – mint KUGLER a bevezetésében írja – jellegéből adódóan vizsgálata tárgyát más-ként dolgozza fel (8–9).

2. A könyv címének csak látszólag mond ellent, hogy az az elméleti keret és a módszertan bemutatása után (1. fejezet) az *e l e m i m o n d a t* viszonyhálózati modellben (IMRÉNYI 2013) való részletes ismertetésével indul (2. fejezet), hiszen az előbbi nélkül az összetett mondat vizsgálata sem lehetséges (7). Az utóbbiak esetében ugyanis a megnyilatkozók nem egyszerűen elemi mondatokat hoznak létre és illesztnek össze (uo., bővebben lásd lentebb). Ezt követi *Az összetett mondat létrehozása* (3. fejezet), amely a mellé- és alárendelő összetett mondat alap(vizony)típusával, valamint a lehetséges tagmondatsorrendekkel foglalkozik. A főbb viszonytípusokat részletezi a 4. fejezet, azaz a prototipikus alá- és mellérendelő összetett mondatokat és kategóriáik szerveződését, röviden kitérve a periférián megjelenő változatokra. A következő, 5. fejezet az alá- és a mellérendelő összetett mondatok közti érintkezésekkel foglalkozik: a perifériákon helyet foglaló, egymásra a centrális mondatpéldányokhoz képest jobban hasonlító típusokkal. Ezt a lehetséges ábrázolásmódokról szóló 6. fejezet követi. A kötet az új konstrukciók és a konstrukcióvegyülések témakörével (7. fejezet) zárul.

3. A szerző számára nem kis kihívást jelenthetett a hagyományos és a funkcionális kognitív mondattan terminológiájának illesztése és az utóbbi részletes kidolgozása. A tankönyv jelleghez híven a bevezetett funkcionális kognitív alapfogalmak (pl. referenciapontszerkezet, a tudatosság szubjektuma, perspektivizáció, nyelvi ikonikusság) meghatározásait az azokat felvonultató szövegrészt követően külön kiemelve, keretben szerepelteti, lehetővé téve könnyű kikereshetőségüket. De nemcsak a nyelvelméletre jellemző terminusok jelennek meg így, hanem egyes újraértelmezett korábbi szakkifejezések is, például: